ePublishing

The Gleaner

Vol 19 (1993)

In Memoriam of C. Th. Dimaras

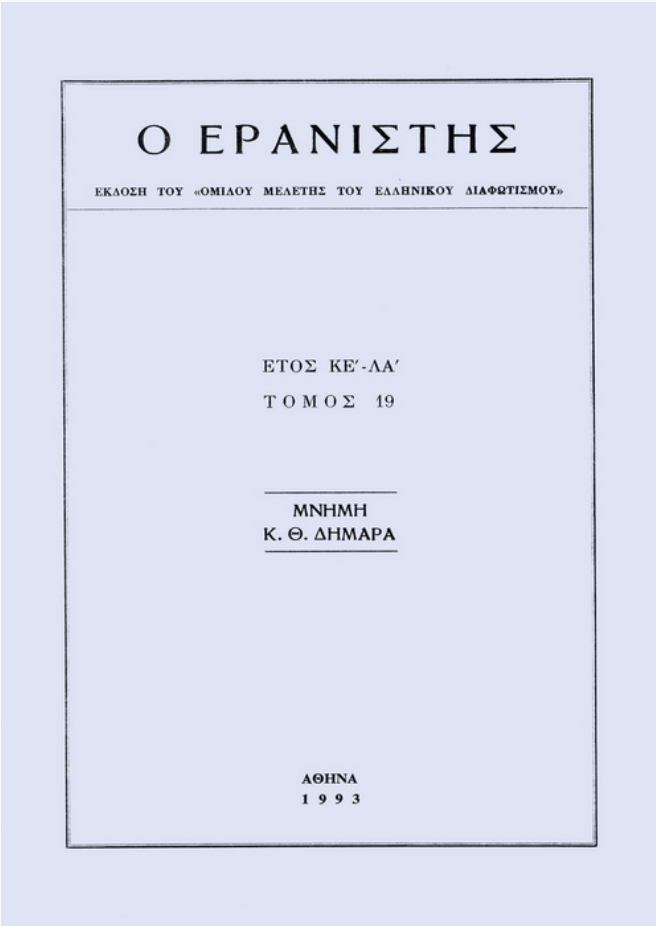

Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΕΤΟΣ ΚΕ'-ΛΑ'

ΤΟΜΟΣ 19

ΜΝΗΜΗ
Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ

ΑΘΗΝΑ
1993

Επιστολές Κοραή προς Thiersch

Μαρία Α. Στασινοπούλου

doi: 10.12681/er.265

To cite this article:

Στασινοπούλου Μ. Α. (1993). Επιστολές Κοραή προς Thiersch. *The Gleaner*, *19*, 193–205. https://doi.org/10.12681/er.265

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 10:27:11

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΚΟΡΑΗ ΠΡΟΣ THIERSCH

Ο ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ καὶ παιδαγωγὸς Friedrich Thiersch ἀλληλογραφοῦσε σὲ λιγότερο ἢ περισσότερο τακτικὴ βάση μὲ ἕλληνες λογίους καὶ πολιτικοὺς ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τὸ θάνατό του τὸ 1860. Στὰ κατάλοιπά του σώζονται μεταξὺ ἄλλων καὶ ἕξι ἐπιστολὲς τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ ἀπὸ τὸ 1817 ὡς τὸ 1826.[1] Ἡ σύγκριση μὲ τὰ κατάλοιπα τοῦ Γ. Λαΐου ἔδειξε πὼς οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς δὲν ἦταν ἄγνωστες στὴν ἑλληνικὴ ἔρευνα. Ὁ Λάιος τὶς εἶχε φωτοτυπήσει μαζὶ μὲ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου Thiersch ποὺ τοῦ εἶχαν κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον. Ἀπὸ τὸ ὑλικὸ ποὺ εἶχε συλλέξει φαίνεται πὼς τὸν ἐνδιέφεραν οἱ σχέσεις τοῦ Thiersch μὲ τοὺς Ἕλληνες γενικὰ καὶ ἴσως στόχευε σὲ μία πιὸ ὁλοκληρωμένη παρουσίαση τῆς ἀλληλογραφίας, ἡ ὁποία ὅμως δὲν πραγματοποιήθηκε.[2]

Σὲ δύο περιπτώσεις [Thierschiana I/87, Korais 2 (1819) καὶ 3 (1821)] πρόκειται γιὰ ἁπλὰ σημειώματα, στὰ ὁποῖα ὁ Κοραὴς ἀνακοινώνει τὴν πρόθεσή του νὰ στείλει στὸν Thiersch τὴν ἔκδοσή του τοῦ *Στράβωνα*. Τὸ θέμα θίγεται ἤδη στὴν πρώτη χρονολογικὰ ἐπιστολή [(Thierschiana I/87, Korais 1 (1817)], ἡ ὁποία ἂν καὶ ἐκτενέστερη δὲν παύει νὰ ἔχει τὸν τυπικὸ χαρακτήρα ἑνὸς εὐχαριστηρίου γράμματος. Οἱ ὑπόλοιπες τρεῖς ἐπιστολὲς ἔχουν γραφτεῖ μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης. Δύο ἀφοροῦν τὴ φιλελληνικὴ κίνηση στὴ Γερμανία καὶ τὶς ἐπαφὲς τῶν ἐκπροσώπων της μὲ τὸν Κοραὴ κυρίως γιὰ ζητήματα οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης τῶν θυμάτων τοῦ Ἀγώνα. Ἡ τρίτη, ἕνα μικρὸ σημείωμα μὲ συνθηματικὸ

1. Τὰ κατάλοιπα τοῦ Thiersch (Thierschiana I) φυλάσσονται στὸ τμῆμα χειρογράφων τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου (BSBM, Handschriftenabteilung), ὅπου ὑπάρχει καὶ δακτυλόγραφος κατάλογος τῶν περιεχομένων. Οἱ ἐπιστολὲς εἶναι ταξινομημένες κατὰ ἀποστολέα ὅταν ἀπευθύνονται στὸν Thiersch καὶ κατὰ ἀποδέκτη ὅταν ἔχουν γραφτεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο.

2. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ θερμὰ τὸν κ. Κώστα Λάππα ποὺ μὲ ἐνημέρωσε γιὰ τὴν ὕπαρξη τῶν φωτοαντιγράφων στὰ κατάλοιπα τοῦ Λαΐου, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται στὸ Κέντρον Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ὕφος, ἀναγγέλλει στὸν Thiersch τὴν παραλαβὴ ἑνὸς πακέτου ἐπιστολῶν πρὸς τρίτους. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ ποὺ ἔχει ἐκδοθεῖ γνωρίζουμε μία ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Thiersch, ἡ ὁποία, ἐνῶ ἀναφέρεται στὰ ἔργα ποὺ ἀντήλλασσαν οἱ δύο λόγιοι, χαρακτηρίζεται ἤδη ἀπὸ ἰδιαίτερη θέρμη, μιᾶς καὶ ἔχει γραφτεῖ μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης καὶ τὴ δραστηριοποίηση τοῦ Thiersch ὑπὲρ τῶν μαχομένων Ἑλλήνων.[3] Ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ ἀρχικὰ τυπικὸς χαρακτήρας τῆς ἀλληλογραφίας, ποὺ μετὰ τὸ 1821 ἀποκτᾶ καὶ μία ἄλλη διάσταση, παρακινεῖ σὲ μιὰ περαιτέρω διερεύνηση τῆς σχέσης τῶν δύο ἀνδρῶν.

Ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς σωζόμενες ἐπιστολὲς γράφτηκε μόλις τὸν Ἰούνιο τοῦ 1817, παρότι ὁ Κοραὴς εἶχε γνωρίσει τὸν Thiersch ἤδη τὸ φθινόπωρο τοῦ 1813 στὸ Παρίσι, ὅπου αὐτὸς βρισκόταν γιὰ νὰ μελετήσει στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Ὁ Thiersch εἶχε ἔρθει νωρίτερα σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Κοραῆ καὶ μάλιστα στὴ διπλὴ διάσταση τοῦ κλασικοῦ φιλολόγου καὶ τοῦ νεοέλληνα διαφωτιστῆ.[4] Τὸ 1813, λίγο πρὶν ἐπισκεφθεῖ τὸ Παρίσι, δημοσίευσε τὰ κείμενα δύο παραδόσεών του τοῦ προηγουμένου ἔτους. Στὴν πρώτη ἔκανε μιὰ εἰσαγωγὴ στὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη καὶ στὴ δεύτερη ἐπιχειροῦσε μιὰ σύντομη παρουσίαση τῆς κατάστασης τῶν Νεοελλήνων, κυρίως τῶν ἐκπαιδευτικῶν δραστηριοτήτων τους, καὶ κατέληγε μὲ τὴν προφητεία τῆς πλήρους ἀναγέννησης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πρόκειται γιὰ ἕνα μωσαϊκὸ πληροφοριῶν συγκεντρωμένων ἀπὸ ὅσα ἔν-

3. Ἀδαμάντιος Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, ἐκδ. Ο.Μ.Ε.Δ., 6 τ., Ἀθήνα 1964-1984 (στὸ ἑξῆς Κοραής, *Ἀλληλογραφία*)· τ. Δ′, ἐπ. 931 (25.3.1822). Ἡ ἐπιστολὴ θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ χρονικὰ μετὰ τὴν τρίτη ἀπὸ τὶς ἐδῶ ἐκδιδόμενες. Ὁ Κοραὴς εὐχαριστεῖ σ' αὐτὴν τὸν Thiersch γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς ἔκδοσης τοῦ *Πινδάρου* καὶ ἐπανέρχεται γιὰ πολλοστὴ φορὰ στὸ θέμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ *Στράβωνα*, βλ. καὶ Σχόλια, σ. 203.

4. Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία γιὰ τὴ σχέση Κοραῆ-Thiersch βλ. στὸ J. Irmscher, «Friedrich Thierschs philhellenische Anfänge», *Neo-Hellenika* 2 (1975), 160-180. Ἕνα ἀπὸ τὰ πρώιμα ἔργα τοῦ Thiersch, ἕνα σχολικὸ βοήθημα γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, εἶχε ὑποπέσει στὴν ἀντίληψη τοῦ Κοραῆ μᾶλλον πρὶν ἀπὸ τὴ γνωριμία του μὲ τὸν Thiersch. Πρόκειται γιὰ τὸ «Tabellen enthaltend eine Methode das griechische Paradigma einfach und gründlich zu lehren», Göttingen [1]1808, [2]1809, [3]1813, τὸ ὁποῖο ζήτησε ὁ Κοραὴς ἀπὸ τὸν Βασιλείου μὲ τὸν τίτλο του μεταφρασμένο στὰ γαλλικά, ἔχοντας δηλαδὴ μᾶλλον ἐνημερωθεῖ γιὰ τὴν ἔκδοσή του ἀπὸ κάποιο γαλλικὸ ἔντυπο· Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Ϛ′, ἐπ. 1470 (ἀχρονολόγητη), 305. Ὁ Κοραὴς θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρεται στὴν πρώτη ἔκδοση, μιᾶς καὶ οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχει γιὰ τὸ ἔργο μνημονεύουν τὸν Thiersch ἀκόμη ὡς «professeur au Gymnase de Gottingue». Τὸ βοήθημα μεταφράστηκε στὰ γαλλικὰ τὸ 1822 ἀπὸ τὸν F. M. C. Jourdan μὲ βάση τὴν γ′ ἔκδοση.

τυπα εἶχαν πέσει στὰ χέρια τοῦ Thiersch σχετικὰ μὲ τοὺς Ἕλληνες. Βασικὲς πηγές του ἀποτελοῦν ὁ *Λόγιος Ἑρμῆς* καὶ οἱ *Αὐτοσχέδιοι Στοχασμοὶ* τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὸν *Πρόδρομο Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης*.[5] Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1814, ἕνα χρόνο σχεδὸν μετὰ τὴ συνάντησή του μὲ τὸν Κοραή, εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴ Βιέννη καὶ νὰ γνωρίσει καὶ ἄλλους Ἕλληνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν Ἄνθιμο Γαζὴ καὶ τὸν Νεόφυτο Δούκα.[6]

Ἡ προσωπικὴ γνωριμία δὲν κατόρθωσε νὰ πείσει τὸν μᾶλλον δύσπιστο Κοραὴ γιὰ τὴ σοβαρότητα τῶν προθέσεων τοῦ ἐπισκέπτη του. Σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Βασιλείου μερικοὺς μῆνες ἀργότερα περιγράφει μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀπονομὴ τιμητικοῦ διπλώματος ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία τοῦ Μονάχου στὸν ἴδιο, τὸν Γαζὴ καὶ τὸν Μουστοξύδη τὴ συνάντησή του μὲ τὸν Thiersch.[7] Μεγάλη δυσαρέσκεια φαίνεται νὰ τοῦ εἶχε προξενήσει τὸ μοιραῖο «σφάλμα» τοῦ Thiersch νὰ συμπεριλάβει καὶ τὸν Δούκα στοὺς λογίους ποὺ κατὰ τὴν ἄποψή του προωθοῦσαν τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση τῶν Ἑλλήνων.[8]

Ἀντίθετα γιὰ τὸν Thiersch ἡ γνωριμία αὐτὴ ἦταν ἕνα βῆμα στὴν προ-

5. Ἡ δημοσίευση ἔγινε στὸ περιοδικὸ *Allgemeine Zeitschrift von Deutschen und für Deutsche* 1 (1813), ποὺ ἐξέδιδε ὁ F. W. J. Schelling, μὲ τὸν τίτλο: «Darstellung der Fortschritte der philologischen Wissenschaften seit Erneuerung der Akademie der Wissenschaften zu München 1807, und ihres jetzigen Zustandes unter den verschiedenen Völkern»· βλ. σ. 535-549, τὴν πρώτη παράδοση, σ. 550-577, τὴ δεύτερη μὲ τίτλο «Die Neugriechen»· βλ. καὶ Irmscher, *ὅ.π.*, 168-170.

6. H. Loewe, *Friedrich Thiersch. Ein Humanistenleben im Rahmen der Geistesgeschichte seiner Zeit*, τ. 1 (καὶ μοναδικός), Μόναχο 1925, σ. 498· Irmscher, *ὅ.π.*, σ. 172-173.

7. Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ′, ἐπ. 600(30.7.1814), γιὰ τὴ διάκριση τῆς Ἀκαδημίας σ. 309-310, γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Thiersch σ. 310-311· βλ. καὶ Β. Σκουβαράς, «Ἀνέκδοτα ἀντικοραϊκὰ κείμενα», *Ἔρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραήν*, Ἀθήνα 1965, σ. 330-331. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴν ἐκλογὴ καὶ Irmscher, *ὅ.π.*, σ. 172, καθὼς καὶ τὴν ἀνακοίνωση τῶν ὀνομάτων στὸν *Λόγιο Ἑρμῆ* (βλ. καὶ σημ. 14).

8. Στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸν Βασιλείου ὁ Κοραὴς ἀντέγραψε καὶ σχολίασε δύο σειρὲς τοῦ Thiersch σχετικὰ μὲ τὸν Δούκα, βλ. «Die Neugriechen» (ὅπως σημ. 5), σ. 558, πβ. Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ′, ἐπ. 600 (30.7.1814), σ. 310. Ὁ Thiersch δὲν κατόρθωνε πάντα παρὰ τὶς προσπάθειές του νὰ κρατιέται ἔξω ἀπὸ τὶς διαμάχες τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1815 ὁ Δούκας τοῦ ἔστειλε ἔργα του μὲ τὴν παράκληση νὰ τὰ διαβιβάσει στὸ Göttingen, ἴσως γιὰ νὰ μνημονευθοῦν στὸ περιοδικὸ *Göttingische gelehrte Anzeigen*. Στὴ συνοδευτικὴ ἐπιστολὴ γράφει: «Εἴησαν δ' οὖν μοι πάντες ἐπιεικέστεροι καὶ φιλανθρωπότεροι κριταὶ τοῦ μετὰ πολλῆς ἐπηρείας διασύροντός μοι τὸ πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην σοφοὺς προβαλλόμενον», Thierschiana I/87, Dukas 1 (18.5.1815).

σπάθειά του νὰ διευρύνει τὶς γνώσεις του γιὰ τὴ νεότερη Ἑλλάδα καὶ τὴ γνωριμία του μὲ Ἕλληνες. Ἐπιστρέφοντας στὸ Μόναχο ἔγραψε στὸ φίλο του Lange τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ Παρίσι. Μεταξὺ ἄλλων περιγράφει καὶ τὸν Κοραή, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε ἐντυπωσιάσει μὲ τὴ ζωτικότητά του.[9] Ἡ ἀνάμνηση αὐτῆς τῆς μοναδικῆς συνάντησης ἦταν τόσο ἰσχυρή, ὥστε ὅταν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1821 ὁ Thiersch ἔγραψε τὴ γνωστὴ σειρὰ ἄρθρων γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση χρησιμοποίησε καὶ ἀπόψεις τοῦ ἕλληνα λογίου. Σύμφωνα μὲ τὸν Thiersch ὁ Κοραὴς εἶχε ἤδη τὸ 1813 ἐπιμείνει ὅτι ἡ ἐκ τῶν ἔσω βελτίωση τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους δὲν εἶναι δυνατή, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ Ἕλληνες ἐξελίσσονται μὲ ταχύτατο ρυθμὸ καὶ ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνακοπεῖ.[10] Ἡ μνεία τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ γνωστοῦ στὴ Γερμανία κλασικοῦ φιλολόγου Κοραῆ εἶχε βέβαια καὶ τὴ ρητορικὴ σκοπιμότητα νὰ καταδείξει τὴν πολιτιστικὴ ἐξέλιξη τῶν Νεοελλήνων καὶ τὸ δικαίωμά τους στὴν ἀνεξαρτησία.

Ἡ ἵδρυση τοῦ Athenäum ἀπὸ τὸν Thiersch τὸ 1815 κορύφωσε τὴν καχυποψία καὶ δυσαρέσκεια τοῦ Κοραῆ. Σὲ ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου ἀπορρίπτει σαφῶς τὴν τόσο ἐνεργὸ ἀνάμειξη ἑνὸς ξένου στὰ ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. «Περὶ τῆς σκευωρίας τοῦ Πουτσολάντου (πρόκειται γιὰ τὸν Ἄνθιμο Γαζὴ[11]) μὲ κακοφαίνεται πολύ, καὶ μάλιστα τὸ εἰς Μ ἑτοιμαζόμενον σύστημα· δὲν ἤθελα νὰ ἀνακατόνωνται ξένοι εἰς τὰς ὑποθέσεις μας· ἀλλὰ νὰ μᾶς ἀφήσωσι νὰ τὰς αὐτουργῶμεν στραβὰ κουτσὰ ἡμεῖς αὐτοί, ὡς ἐκάμαμεν ἕως τώρα».[12] Περισσότερο ὅμως ἀνησυχοῦσε τὸν

9. H. J. W. Thiersch, *Friedrich Thierschs Leben*, 2 τ., Λιψία καὶ Χαϊδελβέργη 1866, τ. 1 (1784-1830), VI, ἐπ. 5, Thiersch πρὸς A. G. L. Lange, σ. 111-112: «Unter den interessanten Männern, deren Bekanntschaft mir wichtig ist, zeichne ich besonders Viskonti, Coray, Chardon de la Rochette, Choiseul aus [...]. Coray, alt und leidend, aber ein in lebhaften Momenten jugendlicher Greis; das Feuer seiner Augen, die sich dann von oben herein zu Boden senken, und sein Profil zeigt den Greis aus Chios».

10. *Allgemeine Zeitung*, Beilage, Σάββατο 14 Ἰουλίου 1821, ἀρ. 116, σ. 461-464, «Bemerkungen und Nachrichten über die neuesten Begebenheiten in Griechenland». Ὁ H. Loewe, *Friedrich Thiersch und die griechische Frage*, Programm des Königlichen Maximilians-Gymnasiums für das Schuljahr 1912/1913, Μόναχο 1913, σ. 8, συγκεντρώνει τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ Thiersch πρὸς τὸν Lange καὶ τὴν *Allgemeine Zeitung*.

11. Βλ. καὶ Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', ἐπ. 600 (30.7.1814), σ. 309, καὶ ἐπ. 645 (4.4.1815), σ. 403· πβ. καὶ Στ. Καββάδας, «Ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. 1. Τὸ Λεξικὸν τοῦ Γαζῆ», *Ἀθηνᾶ* 52 (1948), 254-262, σχετικὰ μὲ τὴν προσωνυμία τοῦ Γαζῆ σ. 261.

12. Κοραής, *Ἀλληλογραφία* Γ', ἐπ. 633 (13.2.1815), σ. 386· βλ. καὶ ἐπ. 645

Κοραὴ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐπαφὲς τοῦ Thiersch μὲ τοὺς Ἕλληνες δὲν ἐλέγχονταν κατὰ τὴ γνώμη του ἀπόλυτα ἀπὸ τὸν κοραϊκὸ κύκλο τῆς Βιέννης. Ἔτσι, ἐνῶ εὐχαριστεῖ δημόσια τὸν Thiersch γιὰ τὴ δωρεὰ βιβλίων στὴ βιβλιοθήκη τῆς Χίου,[13] σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Βασιλείου σχολιάζει ἀρνητικὰ τὴν πληροφορία, ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ὁ Kopitar, ὅτι τὰ βιβλία εἶχαν σταλεῖ καταρχὴν στὸν Γαζή. «Ἐὰν ἔλαβε δῶρα διὰ τοὺς Χίους (τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι δὲν ἐξεύρεις ἀκόμη) διὰ τί δὲν τὰ ἔστειλε πρὸς σὲ ἢ πρὸς τὸν Ροδοκανάκην, τοὺς ὁποίους ἐξεύρει διωρισμένους εἰς τοῦτο, ἢ ἐπιθυμεῖ νὰ τὰ πέμψῃ ἀμέσως αὐτὸς πρὸς τοὺς Χίους, διὰ νὰ "οἰκοδομῇ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον";»[14]

Ἡ διστακτικὴ καὶ κριτικὴ αὐτὴ στάση μετατρέπεται σὲ θέρμη μετὰ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης, ὅταν ὁ Thiersch τίθεται στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴ μιὰ μὲ τὰ φλογερὰ ἄρθρα ποὺ δημοσιεύει στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Αὐγούστης* (*Augsburger Allgemeine Zeitung*) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὴ συγκέντρωση χρημάτων ἀρχικὰ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν μαχομένων καὶ στὴ συνέχεια κυρίως γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν ἀμάχων.[15] Ἡ

(4.4.1815), σ. 403: «εἶναι γελοῖον, ἢ μᾶλλον ἀξιοδάκρυτον, νὰ τυπόνωσιν οἱ Μοναχιανοὶ προσκλήσεις». Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς τοῦ Κοραῆ δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρέασαν πολὺ τὸν Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπιζε θετικὰ τὸ σχέδιο τοῦ Thiersch, ὅπως δείχνουν τουλάχιστον οἱ ἐπιστολές του, Thierschiana I/87, Alexandros Basili, 2 (18.5.1815), 3 (5.8.1815), 4 (5.10.1816). Στὴν ἐπιστολὴ 2 γράφει γιὰ παράδειγμα: «οὐ παύσομαι τήν τε σὴν ἀνακήρυξιν διαδιδοὺς καὶ τὸ Ἀθήναιον συνιστῶν».

13. Βλ. τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ στὴν ἔκδοση τοῦ Ξενοκράτη, *Ἀδαμαντίου Κοραῆ Προλεγόμενα στοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς*, τ. Β', Ἀθήνα 1988, 223, σημ. 2, πβ. καὶ μνεία τῆς εὐχαριστίας αὐτῆς σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', ἐπ. 616 (23.11.1814), σ. 343. Γιὰ τὰ βιβλία ποὺ ἔστειλε ὁ Thiersch στὴ βιβλιοθήκη τῆς Χίου βλ. καὶ Στ. Καββάδας, «Ἀφιερώσεις πρὸς Κοραῆν», *Ἔρανος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραήν*, Ἀθήνα 1965, σ. 225-226, ὅπου καὶ δύο ἀχρονολόγητες ἀφιερώσεις σὲ δῶρα προσωπικὰ πρὸς τὸν Κοραή.

14. Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', ἐπ. 605 (26.8.1814), σ. 319. Βλ. τὴν ἀνακοίνωση τῆς δωρεᾶς καὶ τὴ δημοσίευση τῆς συνοδευτικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Thiersch στὸν *Λόγιο Ἑρμῆ* 4 (1814), 1, σ. 7-12: «Φιλολογία. Ἐπιστολὴ πρὸς Δανιὴλ τὸν Φιλιππίδην». Ἀκολουθεῖ κατάλογος τῶν βιβλίων, σ. 12-13, καὶ ἐπαινετικὴ παρουσίαση τῆς Γραμματικῆς τοῦ Thiersch, σ. 14-17, ἀπὸ τὸν Γαζή. Ὁ Κοραὴς δὲν γνώριζε προφανῶς ὅτι ὁ Γαζὴς μὲ ἐπιστολή του εἶχε ἤδη ἐνημερώσει τὸν Thiersch γιὰ τὴ διαβίβαση τῶν βιβλίων στὸν Ροδοκανάκη, Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Κωνσταντίνου Κούμα πρὸς τὸν Friedrich Thiersch», *Κοραῆς-Κούμας-Κάλβος*, Ἀθήνα 1966, σ. 89-119 [= *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 7-8 (1958), 339-354], ἐπ. 1 (12.7.1814), σ. 106.

15. Κατάλογο τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Thiersch στὴν *Allgemeine Zeitung* βλ. στὸ παράρτημα τοῦ H.-M. Kirchner, *Friedrich Thiersch. Ein Kulturpolitiker und*

ἀνάμειξη τοῦ Thiersch στὰ ἑλληνικὰ πράγματα εἶναι τώρα κάτι παραπάνω ἀπὸ εὐπρόσδεκτη. Παρ' ὅλη τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τόνου ἡ ἀλληλογραφία μὲ τὸν Thiersch δὲν πυκνώνει, ἂν κρίνουμε τουλάχιστον ἀπὸ τὶς μαρτυρίες ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια γιὰ λόγους ἀσφαλείας ὁρισμένα γράμματα νὰ καταστράφηκαν ἀπὸ τὸν παραλήπτη τους.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀλληλογραφίας ἀπὸ μιὰ καταρχὴν φιλολογική, μᾶλλον τυπική, ἐπαφὴ σὲ μιὰ θερμὴ συνεργασία δὲν εἶναι μοναδικὸ φαινόμενο στὶς σχέσεις τοῦ Κοραῆ μὲ Γερμανούς.[16] Ἡ δράση τῶν φιλελληνικῶν ὀργανώσεων φαίνεται νὰ κατόρθωσε ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει προηγουμένως οὔτε ὁ θαυμασμὸς γιὰ τὰ γερμανικὰ πανεπιστήμια οὔτε ἡ ἀνάπτυξη τῆς γερμανικῆς κλασικῆς φιλολογίας: νὰ μειώσει ὡς ἕνα βαθμὸ τὴ βαθιὰ ριζωμένη δυσπιστία τοῦ Κοραῆ ἔναντι τῆς γερμανικῆς σκέψης.[17]

Ἐκδίδονται ἐδῶ οἱ ἐπιστολὲς ποὺ βρίσκονται στὰ κατάλοιπα τοῦ Thiersch (BSBM, Thierschiana I/87, Korais, Adamantios) σὲ χρονολογικὴ σειρὰ (σὲ παρένθεση ἡ ἀρίθμηση τοῦ ἀρχείου).

1 (1).

Monsieur,

C'est avec bien du regret que j'ai differé jusqu'à ce jour la réponse

---

Philhellene in Bayern, Μόναχο 1990 (πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδοση σὲ ἕνα τόμο τῆς δακτυλόγραφης δίτομης διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ συγγραφέα, *Friedrich Thiersch. Seine geistige Welt und seine kulturpolitischen Bestrebungen*, Μόναχο 1955), σ. 1-39 (ἰδιαίτερη σελιδαρίθμηση). Γιὰ τὰ φιλελληνικὰ δημοσιεύματα τοῦ Thiersch βλ. R. Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827*, Südosteuropäische Arbeiten 79, Μόναχο 1984, σ. 48-50 καὶ σ. 171-173. Γιὰ τὶς περιπλοκὲς μὲ τὴν αὐστριακὴ ἀστυνομία, Γ. Λάιος, *Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821. Ἱστορικὰ δοκουμέντα ἀπὸ τὰ αὐστριακὰ ἀρχεῖα*, Ἀθήνα 1958, ἔγγρ. 123, 124, 138, 139, 145, 154, 159, 168, 179, 186, 187, 194, 205, 208· βλ. καὶ Ο. Κατσιαρδῆ-Hering, *Ἡ ἑλληνικὴ παροικία τῆς Τεργέστης (1751-1830)*, 2 τ., Ἀθήνα 1986, τ. 1, σ. 339-341.

16. Βλ. Σχόλια, σ. 204, γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Noeldeke.

17. Εἶναι γνωστὲς οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία· βλ. Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', ἐπ. 352 (20.3.1806), Κοραὴς πρὸς Βασιλείου, σ. 313-314· τ. Γ', ἐπ. 716 (22.11.1816), Κοραὴς πρὸς Βάμβα, σ. 515· βλ. καὶ Ρ. Ἀργυροπούλου, «Ἡ σκέψη τῶν ἰδεολόγων στὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ», *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος»* (Χίος 11-15 Μαΐου), τ. 2, σ. 31-45, κυρίως σ. 38-39. Παρὰ τοὺς δισταγμούς του συνιστοῦσε τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Göttingen· Κοραής, *ὅ.π.*, τ. Γ', ἐπ. 633 (13.2. 1815), 385, καὶ 681 (1.3.1816), 458, πρὸς Βασιλείου.

à la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire par le canal de Mr. le Docteur Razi. Je luttai tout l'automne et une bonne partie de l'hiver passé contre les douleurs de la goutte.

Je suis bien sensible à l'honneur que m'avez fait de m'envoyer les Actes de votre Academie; *et c'a été encore une des causes du retard de ma réponse: je désirois de vous faire parvenir avec ma lettre quelque petit ἀντίδωρον, et je ne savois point par quel moyen je pourois satisfaire ce desir. J'ai pris enfin le parti de prier mon ami,* Mr. Alexandre Basili *de Vienne, de vouloir bien m'acquitter de ce devoir.*

Agréez, Monsieur, l'assurance de la parfaite considération avec la quelle j'ai l'honneur d'être

Votre très-humble et
3 Juin, 1817. *obeissant Steur.*
Coray

A Monsieur
Monsieur Thiersch, Professeur de la
Litterature ancienne, au Lycée Royal

à Munich
en Bavière

2 (2).

J'ai l'honneur de présenter mes hommages à Monsr. le Professeur Thiersch, et le prier de vouloir bien me dire s'il a reçu du feu Mr. Alexandre Basili les 3 premiers volumes de Strabon, pour que je donne le 4me et dernier à la personne qu'il m'indiquera. Au cas contraire, j'aurai le plaisir de lui envoyer tous les 4 par la même personne.

Son très-humble Steur
Paris, 7 Mai, 1819. *Coray.*

A Monsieur
Monsieur le Professeur Thiersch

à Munich
en Bavière

3 (3).

Monsieur,

Je vous enverrai avec le plus grand plaisir les 4 volumes de mon Strabon grec, pourvu que vous me fassiez l'amitié de m'indiquer une personne à qui je puisse les consigner.

Agréez, Monsieur, l'assurance de la considération très-distinguée avec la quelle j'ai l'honneur d'être

Votre très-humble et très-obéissant S^teur^.

Paris, 14 Mars, 1821. *Coray.*

De la rue de Madame
No 5, derrière le
Luxembourg.

A Monsieur
Monsieur le Professeur Thiers,

A Munich
en Bavière

4 (4).

Κοραῆς Θηρσίῳ, υἱῷ θετῷ τῆς Ἑλλάδος,
εὖ πράττειν!

Je viens de consigner à Mrs Treuttel et Wurtz, libraires de notre ville, un paquet adressé à votre nom, et contenant un exemplaire de la Morale d'Aristote *et un exemplaire du* Stratégique d'Onesandre. *Je vous prie de me faire l'honneur de les accepter, et de m'en accuser la reception.*

La philanthropie que la brave Nation Allemande a montrée pour les Grecs est telle, que ce serait une grande indiscrétion que d'en demander davantage. Mais la désolation de l'Île de Chios est aussi telle, que j'ose vous demander s'il n'est pas possible de proposer à la Nation Allemande une souscription destinée à la redemption des Chiotes qui sont captifs chez les Turcs. Pour que cette souscription produisit son effet, il faudrait declarer par une invitation solenelle, qu'on accepterait avec reconnais-

sance la plus modique somme, même τῆς χήρας τὰ δύο λεπτά. On a déjà racheté quelques uns de ces malheureux captifs; mais il en reste encore beaucoup, et malheureusement des personnes en bas âge, qui seront forcées d'embrasser la religion de leurs tyrans.

Ces jours passés je reçus une lettre du Docteur Noeldeke d'Oldenbourg, dans la quelle il se flattait de pouvoir faire une collecte de la part de ses amis pour le secours des Grecs en général. Je lui ai proposé, en reponse, de destiner cette collecte au rachat des captifs, et je l'ai prié de l'adresser ou à Trieste ou à Vienne en Autriche à M^rs^. Frères Vlasto, *négocians Grecs, ou à Trieste, à M^r^.* Pantaléon Maurogordato *neg^t^. Gr. ou enfin à Marseille, à M^r^.* Théodore Prassacaki *neg^t^. Gr. Peut-être serait il convenable de vous entendre avec M^r^. Noeldeke, pour qu'il puisse vous seconder dans cette entreprise; et même avec M^r^. Schott de Stuttgarde, au quel j'ai écrit pareillement.*

Agréez, Monsieur, l'assurance de la consideration la plus distinguée

de

Votre dévoué Serviteur

Paris, 24 Novembre, 1822.

A Monsieur
Monsieur le Professeur Thiersch,

à Munich

5 (6).

Reçu de la part de M. Lafitte le paquet de lettres qu'il m'a envoyé. Paris 17 Janvier, 1826.

Coray
15 rue de Madame

6 (5).

Εὐεργέτα τῆς Ἑλλάδος,

J'espère que vous avez déjà reçu la lettre de M. Ambr. Firmin Didot, en réponse de celle que vous m'avez écrite. Ce bon ami a bien voulu se charger de cette réponse que je n'étais point en état de faire alors, étant malade, comme je continue encore de n'être pas tout à fait rétabli. Il vous aura sans doute informé que je lui avais remis pour les commu-

niquer à M. de Ch. toutes vos lettres incluses dans la mienne, sans en excepter celle pour M. de S. que vous qualifiez, je ne sais sur quel fondement du titre de Ἡγεμών. *Si c'est lui même qui vous a induit à cette erreur, il vous a manqué de respect; ce n'est pas ainsi qu'il faut agir avec ceux qui nous veulent du bien, parmi les quels vous tenez un rang distingué.*

Permettez-moi, Monsieur, de vous offrir un exemplaire des Ἀπομνημονεύματα *de Xénophon, réunis au* Γοργίας *de Platon, que je viens de publier. Je demande seulement de votre amitié de m'indiquer le canal par le quel je dois vous le faire parvenir sûrement.*

Agréez l'assurance de la reconnaissance et de la considération la plus distingué de la part

τοῦ φίλου Ο Ο.
[μονογραφὴ Κοραῆ]

le 30 Janvier, 1826.

Ma demeure est, rue de Madame. Nº 15

A Monsieur
Monsieur le Professeur Thiersch

à Munich
(en Bavière)

ΣΧΟΛΙΑ

1 (1).

στ. 1-3. Ἡ ἐπιστολὴ στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἐδῶ ὁ Κοραὴς εἶναι μᾶλλον μία ἀπ' αὐτὲς ποὺ εἶχε στείλει ὁ Thiersch σὲ διαφόρους Ἕλληνες λογίους καὶ κληρικοὺς ἀνακοινώνοντάς τους τὴν ἵδρυση τοῦ Athenäum. Οἱ ἐπιστολὲς στάλθηκαν στὸν Ἄνθιμο Γαζὴ ποὺ εἶχε, φαίνεται, ἀναλάβει νὰ τὶς διαβιβάσει στοὺς παραλῆπτες, Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Κωνσταντίνου Κούμα πρὸς τὸν Friedrich Thiersch», *Κοραῆς-Κούμας-Κάλβος*, Ἀθήνα 1966, σ. 89-119 [= *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 7-8 (1958), 339-354], ἐπ. 8 (30.5.1815), Γαζὴς πρὸς Thiersch, σ. 11: «Ὅλους τοὺς φακέλους τῆς Ἀνακηρύξεως ἔλαβον καὶ διένεμον αὐτοὺς κατὰ τὰς ἐπιγραφάς». Στὰ Thierschiana I/63 I g, σώζονται πρόχειρα ἐπιστολῶν παρομοίου περιεχομένου πρὸς τὸν πατριάρχη Κύριλλο, τοὺς μητροπολίτες Σμύρνης Ἄνθιμο καὶ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο καὶ τοὺς Ἰωάννη Καποδίστρια, Ἰωάννη Μαυρογένη, Νεόφυτο Δούκα, Ἀλέξανδρο Βασιλείου, Κωνσταντίνο Κούμα καὶ Δημήτριο Ραζή.

στ. 6. Ἡ πρώτη ἐπικοινωνία τοῦ Thiersch μὲ Ἕλληνες σὲ τουρκοκρατούμενες

περιοχὲς εἶχε συντελεστεῖ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀποστολῆς βιβλίων ὡς δώρων ἐκ μέρους τῆς «Μοναχιακῆς Ἀκαδημίας». Τὶς ἀπαντητικὲς ἐπιστολὲς τοῦ πατριάρχη Κυρίλλου καὶ τοῦ Σμύρνης Ἀνθίμου συνέταξαν ἀντιστοίχως ὁ Κωνσταντίνος Κούμας [βλ. Ἐνεπεκίδης, *ὅ.π.*, ἐπ. 1 (22.11.1814), Κούμας πρὸς Thiersch, σ. 90-91] καὶ ὁ Κωνσταντίνος Οἰκονόμος, Thierschiana I/87, Anthimos III [βλ. σχετικὰ καὶ Κωνσταντίνος Οἰκονόμος, *Ἀλληλογραφία*, ἐπιμ. Κ. Λάππας καὶ Ρ. Σταμούλη, τ. Α' Ἀθήνα 1989, σ. μζ']. .

στ. 9. Πβ. τὴν ἐπιστολὴ Κοραῆ πρὸς Βασιλείου, Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Δ', ἐπ. 730 (11.2.1817), σ. 12: «Πρὸς τὸν Thiersch προφέσσορα τοῦ Μοναχίου πέμψε νὰ ζήσῃς! ἀπὸ μέρους μου ἕνα Στράβωνα, ἕνα Ἱπποκρατογαληνὸν καὶ ἕνα Αὐρήλιον, καὶ δός με τὴν εἴδησιν τῆς ἀποστολῆς. Δὲν εὕρηκα τρόπον νὰ τὰ πέμψω ἀπεδῶ». Πβ. καὶ ἐπ. 746 (30.4.1817), σ. 37: «Δὲν μὲ λέγεις ἂν ἔστειλες πρὸς τὸν Thiersch τὸν Ἱπποκρ. Γαλην. καὶ τὸν Μαρκ. Αὐρήλιον ἀπὸ μέρους μου. Μὴ τὸ ἀμελήσῃς, ἂν καὶ αὐτὸς δὲν ἐφέρθη πρὸς ἐμέ, ὡς φέρονται οἱ νουνεχεῖς καὶ τίμιοι.»

2 (2) καὶ 3 (3).

Καὶ τὰ δύο σημειώματα ἀναφέρονται στὰ προβλήματα ποὺ προέκυψαν κατὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ κοραϊκοῦ *Στράβωνα*, ποὺ φαίνεται νὰ βρῆκε τὸ δρόμο γιὰ τὸν Thiersch μόλις τὸ Μάρτιο τοῦ 1822, βλ. Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Δ', ἐπ. 931 (25.3.1822), σ. 344.

2 (2).

στ. 3. Φαίνεται ὅτι ὁ Κοραὴς εἶχε στείλει σταδιακὰ μία σειρὰ τοῦ *Στράβωνα* στὸν Βασιλείου, ὁ ὁποῖος θὰ διεκπεραίωνε τὴν ἀποστολὴ στὸν Thiersch. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βασιλείου (13.1.1818) προσπάθησε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ρώτα, ἐπιτρόπου τῆς οἰκογένειας Βασιλείου, νὰ ξεκαθαρίσει τὴν κατάσταση ὡς πρὸς τὴ διακίνηση τῶν ἐκδόσεών του, βλ. Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Δ', ἐπ. 768, γιὰ τὰ ὑπόλοιπα τῶν βιβλίων ποὺ βρίσκονταν στὰ χέρια τῆς χήρας τοῦ Βασιλείου. Ὁ Ρώτας παρέλαβε ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς Κοραῆ πρὸς Βασιλείου καὶ ἄλλα ἐμπιστευτικὰ ἔγγραφα, προφανῶς καὶ λογαριασμοὺς καὶ καταστάσεις γιὰ τὴ διακίνηση τῶν βιβλίων, βλ. καὶ Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἡ ἀλληλογραφία Κοραῆ καὶ οἱ ὁλικὲς ἐκδόσεις της», *Διαβάζω* 82 (30.11.1983), σ. 29-34, 29. Βλ. καὶ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Μιχαὴλ Βασιλείου σχετικὰ μὲ τὶς οἰκονομικὲς συναλλαγὲς τοῦ ἀδελφοῦ του μὲ τὸν Κοραή, Χ. Ρέππας, «Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς τοῦ Ἠπειρώτη λογίου Μιχαὴλ Βασιλείου σὲ προσωπικότητες τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Διασπορᾶς κατὰ τὴν περίοδο 1821-1829», *Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 11 (1989), 271-363, ἐπ. πρὸς Σπυρίδωνα Μ. Μαῦρο (14/26.12.1823), σ. 341-342.

4 (4).

στ. 1-5. Μέσω τῶν βιβλιοπωλῶν τοῦ Στρασβούργου Treuttel et Würtz ὁ Κοραὴς ἔστειλε τὸ Νοέμβριο τοῦ 1822 ἀντίτυπα τοῦ *Ἀριστοτέλη* του ὄχι μόνο στὸν Thiersch, ἀλλὰ καὶ στὸν J. Schweighäuser καὶ τὸν A. Schott, βλ. Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Δ', ἐπ. 958 (16.11.1822), πρὸς Schweighäuser καὶ 960 (23.11.1822), πρὸς Treuttel et Würtz.

στ. 17-26. Στὶς 22 Νοεμβρίου ὁ Κοραὴς εἶχε ἐνημερώσει τὸν Π. Βλαστὸ γιὰ τὶς ὑποσχέσεις τοῦ «φίλο[υ] μου ἰατρο[ῦ] τοῦ Oldenbourg» γιὰ ἐνίσχυση τῶν θυμάτων τῆς Χίου, *ὅ.π.*, Δ', ἐπ. 959 (22.11.1822), πρὸς Π. Βλαστό. Ἡ ἀλληλογραφία Κοραῆ-Noeldeke εἶχε ἀρχίσει τὸ 1805 ὅταν ὁ Noeldeke ἔστειλε στὸν Κοραὴ τὴν ἐκτενὴ βιβλιοπαρουσίαση τοῦ κοραϊκοῦ Ἱπποκράτη. Ὁ Κοραὴς ἀνταπέδωσε στέλνοντας μέσω Βασιλείου διάφορα ἔργα του «μὲ δύω μόνο στίχους γράμματος δηλωτικοῦ ὅτι εἶναι ἐκ μέρους μου, καὶ ὅτι θέλω ἀποκριθῆν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐπιστολήν του», Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', ἐπ. 338 (μετὰ τὶς 12.7.1805), σ. 272-281, γιὰ τὸν Noeldeke, σ. 280. Ἡ βιβλιοκρισία δημοσιεύτηκε στὴ *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*, τ. I, 61, 13 Μαρτίου 1805, στ. 481-488, καὶ 62, 14 Μαρτίου 1805, στ. 489-490. Τὸ 1808 ὁ Noeldeke ἑτοίμαζε μετάφραση τοῦ *Mémoire* τοῦ Κοραῆ στὰ γερμανικά, Κοραής, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', ἐπ. 403 (11.2.1808), σ. 440-441. Τὸ 1816 ἔστειλε μεταξὺ ἄλλων καὶ ἕνα τομίδιο μὲ ποιήματά του στὸ ὁποῖο εἶχε ἀναγράψει τιμητικὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ ὡς συνδρομητῆ, *ὅ.π.*, τ. Γ', ἐπ. 696 (3.7.1816), σ. 475: «Recevez, Monsieur, le petit ouvrage ci-joint dont la table des souscripteurs porte votre nom qui, gravé dans mon coeur, ne devoit point manquer sur la liste de mes fauteurs». Πρόκειται γιὰ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ *Heliora. Gedichte*, Oldenburg 1815. Τὸ κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Κοραῆ ὑβριστικὸ γιὰ τοὺς Γάλλους περιεχόμενο τῶν ποιημάτων καὶ ἡ ταχυδρομικὴ δαπάνη τὸν ἐξόργισαν τόσο ὥστε νὰ στείλει στὸν Βασιλείου τὸ βιβλίο συνοδεύοντάς το μὲ προσβλητικοὺς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὸ συγγραφέα «διὰ νὰ μὴ τὰ βλέπω, καὶ ταράσσομαι ἐπιπλέον», *ὅ.π.*, τ. Γ', ἐπ. 707 (5.9.1816), σ. 498. Καὶ πιὸ κάτω: «Καὶ νομίζεις ὅτι ἐστάθη μέχρι τούτου ἡ μωρία; ἄκουσε ἄλλο βοιωτογερμανικῆς κεφαλῆς γέννημα κομψόν· μοῦ κατέστρωσε μακρὺ πλατὺ τόνομα μεταξὺ τῶν ὑπογεγραμμένων εἰς τοῦ βιβλίου του τὴν δαπάνην, ὄχι ζητῶν ἀπ' ἐμὲ ἢ προσμένων ἀργυρικὴν καταβολήν, ἀλλὰ διὰ τιμήν, ὡς βλέπεις εἰς τὴν ἐδῶ κλεισμένην ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν σὲ χαρίζω μετὰ τοῦ βιβλίου, ἐπειδὴ ἀπεφάσισα νὰ μὴ τὸν ἀποκριθῶ, διὰ νὰ μὴν τὸν ὑβρίσω ἀληθῶς, ὡς μὲ ὕβρισεν αὐτὸς νομίζων, ὅτι μὲ τιμᾷ». Ὁ Noeldeke χρησιμοποιοῦσε στὴν ἀλληλογραφία του ἀρχικὰ τὴ γαλλικὴ καὶ ἀπὸ τὸ 1822 τὴ νεοελληνικὴ γλώσσα, ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ μαθαίνει τὸ ἀργότερο τὸ 1816, βλ. *ὅ.π.*, ἐπ. 403 καὶ 696. Βιογραφικὰ στοιχεῖα βλ. στὸ *Neuer Nekrolog der Deutschen* 21 (1843)/2, Βαϊμάρη 1845, 979-983, ὅπου καὶ μνεία ἐπιστολῶν Κοραῆ στὰ κατάλοιπά του. Γιὰ τὴ φιλελληνικὴ δράση τοῦ A. Schott στὸ κομιτάτο τῆς Στουτγάρδης βλ. Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus*, κυρίως σ. 50-54· βλ. καὶ Στ. Καββάδας, «Ἀφιερώσεις πρὸς Κοραῆν», *ὅ.π.*, σ. 221-222, γιὰ τὴ σχέση Schott-Κοραῆ. Γενικότερα γιὰ τὶς φιλελληνικὲς ὀργανώσεις τῆς νοτιοδυτικῆς Γερμανίας βλ. τώρα καὶ C. Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation. Philhellenismus und Frühliberalismus in Südwestdeutschland*, Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft 87, Göttingen 1990.

5(6) καὶ 6(5).

Οἱ ἐπιστολὲς ποὺ ἀναφέρει ὁ Κοραὴς στὸ σύντομο σημείωμά του τῆς 17ης Ἰανουαρίου ἀπευθύνονταν προφανῶς σὲ Ἕλληνες εἴτε στὸ Παρίσι εἴτε σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες μὲ τοὺς ὁποίους οἱ γερμανικὲς φιλελληνικὲς ὀργανώσεις βρίσκονταν σὲ ἐπαφή. Ὁ Κοραὴς φαίνεται νὰ θεώρησε τὸ περιεχόμενό τους ἐπικίνδυνο, γιατὶ ἀμέσως ζή-

τησε τὴ συνδρομὴ τοῦ φίλου του ἐκδότη Ambroise-Firmin Didot, ὥστε νὰ διεκπεραιωθοῦν τὸ ταχύτερο δυνατὸ καὶ μάλιστα μὲ τὴν παράκληση νὰ τηρήσει πλήρη μυστικότητα, βλ. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, Ε', ἐπ. 1175 (17.1.1826). Ὁ Didot παρέδωσε τὸ πακέτο στὸν «M. de Ch.», ὁ ὁποῖος θὰ φρόντιζε προφανῶς νὰ φτάσουν οἱ ἐπιστολὲς στοὺς παραλῆπτες τους. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν F. A. Chateaubriand, μέλος τοῦ Παρισινοῦ φιλελληνικοῦ κομιτάτου, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Didot θὰ πρέπει νὰ εἶχε ἀρκετὰ συχνὲς ἐπαφές, ἀφοῦ εἶχαν καὶ ἐκδοτικὴ συνεργασία· ὁ Didot εἶχε ἐκδώσει τὸ 1825 τὴ γερμανικὴ μετάφραση τοῦ φυλλαδίου τοῦ Chateaubriand *Note sur la Grèce*, βλ. L. Droulia, *Philhellénisme. Ouvrages inspirés par la guerre de l'indépendance Grecque 1821-1833. Répertoire bibliographique*, Ἀθήνα 1974, ἀρ. 833. Ἀκόμη καὶ σ' αὐτὴ τὴ στιγμή, ἢ μᾶλλον μετὰ τὴν πρώτη ἀναστάτωση, ὁ Κοραὴς διατηρεῖ τὴ διδακτική του διάθεση ἔναντι τοῦ ξένου καὶ συνεπῶς ἐκτεθειμένου σὲ ὄχι πάντα ἐλεγχόμενες πληροφορίες φίλου. Στὴν τελευταία του ἐπιστολὴ ἐπανέρχεται σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα του θέματα, τὴν ἔλλειψη κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀδικαιολόγητη χρήση τίτλων εὐγενείας ἀπὸ τοὺς Φαναριῶτες, στὴ συγκεκριμένη περίπτωση μᾶλλον ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Σοῦτσο. Βλ. τὶς ἀπόψεις του στὶς *Σημειώσεις εἰς τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1822 ἔτους*, ἔκδ. Θεμ. Π. Βολίδη, Ἀθήνα 1933, 20-23.

ΜΑΡΙΑ Α. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ